

AKTUELL NORSK PENGE- OG FINANSPOLITIKK¹⁾

Av ERIK BROFOSS

Pengestellet under okkupasjonen.

DEN pengemessige utvikling i Norge under okkupasjonen er helt preget av okkupasjonsmaktens disponering av betalingsmidler gjennom Norges bank. Til utgangen av april 1945 utgjorde utbetalingene til okkupasjonsmakten i alt 11.293 mill. kr. Anvendt til kjøp av varer bidro de til en hurtigere lagertømming som for vareeierne vedkommende representerte både en overføring av formue i likvid form samtidig som en omsetnings- eller produksjonsgevinst ble realisert. Viktigere var dog anvendelsen av pengene til kjøp av norsk arbeidskraft vesentlig til tyske krigsanlegg. Her betød utbetalingene i stor utstrekning en ren nyskapning av inntekter, mens arbeidsproduktene falt utenfor det varemarked hvor inntektene vanligvis blir forbrukt.

Den del av denne pengeanvendelse som ikke avleiret seg hos publikum gjennom en femdobling av seddelømløpet, fra 564 mill. ved utgangen av januar 1940 til vel 3.000 mill. ved utgangen av april 1945, måtte vende tilbake til Norges bank i forskjellige former med i alt 8.900 mill. Staten innbetalte i alt 6.438 mill. kr. Ved disse innbetalinger som hovedsagelig er skaffet til veie ved lån er den faste innenlandske statsgjeld gått opp fra 836.7 mill. pr. 30. juni 1939 til 2.789,3 mill. pr. 30. juni 1945, og de midlertidige lån er gått opp fra 31.1 mill. til 3.332,1. Tilsammen er den innenlandske statsgjeld steget fra 867.8 mill. pr. 30. juni 1939 til 6.121,4 mill. pr. 30. juni 1945.

Aksje- og sparebankene økte sine folioinnskudd i Norges bank

---

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 4. Oktober 1946.

AKTUELL NORSK PENGE- OG FINANSPOLITIKK¹⁾

Av ERIK BROFOSS

Pengestellet under okkupasjonen.

DEN pengemessige utvikling i Norge under okkupasjonen er helt preget av okkupasjonsmaktens disponering av betalingsmidler gjennom Norges bank. Til utgangen av april 1945 utgjorde utbetalingene til okkupasjonsmakten i alt 11.293 mill. kr. Anvendt til kjøp av varer bidro de til en hurtigere lagertømming som for vareeierne vedkommende representerte både en overføring av formue i likvid form samtidig som en omsetnings- eller produksjonsgevinst ble realisert. Viktigere var dog anvendelsen av pengene til kjøp av norsk arbeidskraft vesentlig til tyske krigsanlegg. Her betød utbetalingene i stor utstrekning en ren nyskapning av inntekter, mens arbeidsproduktene falt utenfor det varemarked hvor inntektene vanligvis blir forbrukt.

Den del av denne pengeanvendelse som ikke avleiret seg hos publikum gjennom en femdobling av seddelømløpet, fra 564 mill. ved utgangen av januar 1940 til vel 3.000 mill. ved utgangen av april 1945, måtte vende tilbake til Norges bank i forskjellige former med i alt 8.900 mill. Staten innbetalte i alt 6.438 mill. kr. Ved disse innbetalinger som hovedsagelig er skaffet til veie ved lån er den faste innenlandske statsgjeld gått opp fra 836.7 mill. pr. 30. juni 1939 til 2.789,3 mill. pr. 30. juni 1945, og de midlertidige lån er gått opp fra 31.1 mill. til 3.332,1. Tilsammen er den innenlandske statsgjeld steget fra 867.8 mill. pr. 30. juni 1939 til 6.121,4 mill. pr. 30. juni 1945.

Aksje- og sparebankene økte sine folioinnskudd i Norges bank

---

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 4. Oktober 1946.

med 1.036 mill. og avbetalte samtidig på lån 162 mill. slik at den samlede innbetaling fra bankene i alt beløp seg til 1.198 mill. kr.

Denne pengemessige sirkulasjonsprosess brakte også med seg en stigning av innskuddene i bankene fra ca. 2.900 mill. i 1939 til hele 6.797 mill. i april 1945, hvorav 2.610 mill. kr. på folioinnskudd.

Praktisk talt hele statsvekselporteføljen ble overtatt av bankene og 90 % av de faste lån av bankene og forsikringsselskapene. Låneopptakene savnet derfor betydning som bindingsmiddel for publikums likvide formue og løpende inntekter, men bidro gjennom de større renteinntekter til at bankene kunne holde innskuddsrenten oppe. Dette skjedde forøvrig ved direkte offentlige inngrep gjennom fastsettelse av rentesatsen på innskudd ved »lov«. Innskudd på 6 mndr. ble forrentet med $2\frac{1}{2}$ %, alminnelige sparebankvilkår med 2 % og folioinnskudd med $\frac{1}{4}$ %. Etter henstilling fra Norges bank gjennomførte Finansdepartementet kontroll med at de forskjellige offentlige institusjoner som forvaltet midler, ikke foretok langsiktige pantelån under $3\frac{1}{2}$ %.

Disse forskjellige tiltak med formål å holde renten oppe ville dog ha vært av svært liten betydning som midler til å motvirke kjøpepresset dersom det ikke samtidig var blitt ført en meget bestemt pris- og lønnspolitikk sammen med streng rasjonering og annen mengderegulering av forbruk og produksjon. Prisforskriftene av 27. april 1940 og av 14. desember 1940 forbød uten forhåndssamtykke av prismyndighetene å ta høyere priser eller beregne høyere avansesatser i kroner og øre pr. enhet enn de som gjaldt 8. april 1940. Lønningene ble ved et lønnsstopp låst fast til nivået våren 1940, renten ble satt ned 20 %, husleien med 10 %, samtidig som utbytte og honorarer i aksjeselskaper ble regulert. På denne måte søkte en å regulere pengeinntektene som etter hvert ville stå overfor en stadig mindre varemengde.

På grunn av disse strenge regler og den effektive gjennomføring av disse, ble prisstigningen forholdsvis moderat. Engrosprisnivået steg fra august 1939 til mars 1945 med 78 % hvorav 32 % i perioden august 1939 til mars 1940. Fra midten av 1941 til 1945 var stigningen ubetydelig. Levekostnadsindekset er fra august 1939 til mars 1945 steget med 52 %, hvorav ca. 10 % skyldes forhøyelse av omsetningsskatten. Men når stigningen ikke er større, skyldes dette ikke minst statens store pristilskudd, som for 1944—45 var kommet opp i 225 mill. kr.

Disse totaltall dekker imidlertid over store inntektsforskyvninger mellom gruppene. Mens stigningen i nettoproduksjonsverdien

uttrykt i løpende kroneverdi for alle næringer under ett i 1944 utgjorde gjennomsnittlig 136 når 1939 settes lik 100, steg inntekten i jordbruk til 158 uten at hensyn tas til subvensjoner, skogbruk til 232 og i fiskeri til 190. Tallene forteller at disse næringer har fått en forholdsvis større del av den løpende nasjonalinntekt enn i 1939.

Tiltak til gjenreisning av pengestellet etter krigen.

Regjeringen i London fant ikke under de rådende forhold å burde ta standpunkt til vidtrekkende skritt til gjenreisning av pengestellet i Norge etter krigen og innskrenket seg til å drøfte slike praktiske spørsmål som hvilke priser en skulle beregne for varer som ville bli ført inn i landet i forbindelse med frigjøringen og hvilken kurs en skulle legge på den norske krone i forhold til pund og dollar. Så lenge en rekke usikkerhetsmomenter gjorde seg gjeldende bl. a. med hensyn til den framtidige prisutvikling ute i verden, fant Regjeringen å burde innstille seg på å forsøke å stabilisere det prisnivå som faktisk forelå ved frigjøringen. Ved en slik stabilisering kunne en ikke bare skape tillit til pengene hos den alminnelige forbruker og lønnsinntaker, men også gi næringslivet et sikkert utgangspunkt for dets vurderinger. Men om en slo inn på en slik linje, måtte en være forberedt på å søke å rette på visse misforhold som utviklingen under okkupasjonen hadde skapt. Utgangspunktet måtte imidlertid være at det hverken for arbeidstakerne eller for andre forelå grunnlag for en umiddelbar gjenoppbygging av den tidligere levestandard. Det var først etter at produksjonsapparatet var gjenoppbygget og produksjonen tilsvarende økt at en alminnelig oppgang i levevilkårene kunne bli mulig. Men dette utgangspunkt måtte dog ikke hindre en utjevning av de verste misforhold som en skjev utvikling under krigen hadde skapt, hvor det særlig sprang i øynene at lønnsarbeiderne hadde måttet finne seg i et lønnsstop. På dette grunnlag stadfestet så Regjeringen i anordnings form en avtale sluttet i Stockholm mellom representanter for Landsorganisasjonen og Arbeidergiverforeningen om et alminnelig tillegg å 30 øre pr. time fra frigjøringen.

For å muliggjøre denne stabiliseringspolitikk ble det videre truffet bestemmelse om at pundkursen foreløpig skulle settes til kr. 20.—.

Det viktigste tiltak var imidlertid den kgl. resl. av 8. mai som fastsatte at de varer som ble importert til Norge for statens reg-

ning eller gjennom Civil Affairs skulle selges til de priser som faktisk gjaldt i Norge på tilsvarende varer, og at gevinst og tap ved dette skulle utlignes gjennom Prisutjevningfondet for statens importvarer. Endelig ble bestemt at de statstilskudd som ved okkupasjonens ophør var bevilget av okkupasjonsstyret til prisnedsettelse på varer skulle opprettholdes inntil videre.

Samtidig med disse tiltak fikk en anordningen av 8. mai 1945 om prisregulering og annen regulering av ervervsmessig virksomhet, »Lex Thagaard«.

Disse tiltak tok sikte på ganske bestemte mål av den største realøkonomiske betydning. En ville søke å stabilisere prisene for å sikre arbeidsroen og derved innsatsen i arbeidslivet og dessuten gi et fast utgangspunkt for en fordelingspolitikk som tok sikte på å utjevne de misforhold som var skapt mellom gruppene under krigen.

Mens de retningslinjer som således ble trukket opp ute, var bygget opp med priskontrollen som avgjørende virkemiddel, var de forberedelser som var foretatt i Norge i siste del av okkupasjonsårene under ledelse av direktør Rygg, Norges bank, preget av mer teoretiske betraktninger over pengemengdens og bankinnskuddenes betydning som inflasjonsfare. Resultatet av disse overveielser var et forslag til følgende tiltak som er sammenfattet i ordet pengesanereringen: Ombytting av sedler og sperring av en viss prosentdel over et lavt minstebeløp på en riksinnskuddskonto, registrering av folioinnskudd og binding av en viss prosentdel av disse som riksinnskudd, mens en annen prosentdel skulle gjøres betinget bundet, registrering av alle ordinære bankinnskudd på alminnelige sparevilkår og 6 mndr. oppsigelse og binding av en viss prosentdel av disse, registrering av aksjer og obligasjoner, opptagelse av et stort bindingslån og endelig engangsskatt på formuessstigning.

Tankegangen bak forslaget var formodentlig omtrent følgende:

Under forutsetning av noenlunde full beskjeftigelse, er det et bestemt forhold mellom lønns- og prisnivå. Men dermed er også gitt den kjøpekraft som er nødvendig til omsetning av de varer som produseres under dette gitte lønns- og prisnivå. Den kjøpekraft i form av seddelomløp og bankpenger som overstiger tallet for tilsvarende kjøpekraft i 1939 multiplisert med den gjennomsnittlige prisstigning, vil bety et kjøpekraftoverskudd. En del av dette vil etterhvert nøytraliseres gjennom stigende produksjon og trenger derfor bare midlertidig å steriliseres gjennom bindings-

tiltak. Den vesentligste del vil derimot ikke kunne nøytraliseres på denne måten og må derfor for alltid bortskaffes. Forslagene bygget på at en skulle søke å hindre vesentlig avvikelse fra det prisnivå en faktisk hadde uten at dette dog var synderlig sterkt presisert.

Engangsskatten på formuesstigning.

Hovedhjørnesteinen i dette kompleks av tiltak skulle således være engangsskatten på formuesstigning som definitivt skulle bringe et absolutt kjøpekraftsoverskudd ut av verden.

Den realøkonomiske byrde av krigen og okkupasjonen er båret av dem som under okkupasjonen har måttet undvære de varer og tjenester som kunne ha vært produsert med den arbeidskraft og den produksjonskraft som tyskerne tok i bruk til sine formål. Den må bæres videre i framtiden ved at den reduserte realkapital, inntil den er gjenanskaffet, vil gi en mindre varemengde. Hverken de finansieringsformer som er brukt eller kunne vært brukt, eller den framtidige penge- og finanspolitikk kan endre denne reale følge av krigsøkonomien for landet som helhet. Pengeuttellingene er ikke de reale krigsutgifter. De bare representerer og gir regnskapsmessig uttrykk for den produksjonskraft som har vært nyttet til krigsformål. Pengene er i så henseende bare et felles mål. Posteringen av et forskuddsbeløp til tyskerne i Norges banks regnskaper medfører således ikke noen tilleggsbyrde. Heller ikke kan en endre disse realøkonomiske forhold ved en postering av en tilbakebetaling på denne konto. En kan ikke ved noen slik nedbetaling bringe tilbake i hyllene de varer som tyskerne har lagt beslag på til krigsformål. Heller ikke kan en disponere om igjen den arbeidskraft som er lagt ned på de tyske festningsanlegg.

Penge- og finanspolitikken kan derimot i høy grad komme til å innvirke på *fordelingen* av disse reale byrder på de forskjellige grupper av landets befolkning. I den utstrekning en engangsskatt skulle være nødvendig for å hindre eller nøytralisere en truende inflasjon, eller forøvrig være et middel til å fordele de realøkonomiske virkninger av krigsøkonomien på en rettferdig måte, vil skatten derfor ha sin berettigelse.

Når det hevdes at den større kjøpekraft idag i form av sedler og bankinnskudd enn før krigen også på lang sikt tross enhver pris- og mengdekontroll vil føre til prisstigning, anlegges etter min mening ofte for generelle og skjematisk synsmåter. Prisene dan-

ner seg gjennom enkeltindividets disposisjoner. Det er ikke samfunnet som helhet som bruker hele samfunnets pengemasse, men enkeltindivider som på bestemte tidspunkter bestemmer seg til å foreta kjøp. De kan bestemme seg for å foreta kjøp som overstiger de fysiske kjøpemuligheter og derved skape et kjøpepress. Dette presset beror således på *anvendelsen* av kjøpekraft, bestemt ikke bare av kjøpeevnen alene, men like meget av alle de motiver som gir seg utslag i en kjøpevilje.

Kjøpeevnen er idag større enn før krigen, men hvorledes er det med kjøpeviljen?

Også under krigen har foregått pengesparing av den art at sparepengene ikke aktes anvendt til kjøp overhodet eller i hvert fall ikke i nærmeste framtid.

Men en betydelig del av pengesparingen under krigen er påtvunget som følge av forholdene ganske enkelt fordi varer ikke har vært tilgjengelige. I tillegg til de løpende behov som etter hvert dekkes av de løpende pengeinntekter, kommer idag et ekstraordinært behov for forbrukerne til å fornye sitt utstyr av klær, skaffe utstyr til hjemmene, og i det hele tatt skaffe en rekke ting som en ikke kunne få tak i under krigen. For å få dekket disse behov er folk villige til å bruke av oppsparte midler og derved aktivisere kjøpekraft i tillegg til den kjøpekraft som de løpende pengeinntekter gir, og som motsvares av den løpende produksjon. Folk har imidlertid ganske bestemte forbruksvaner, bestemt vesentlig av deres nåværende og fremtidige inntektsforhold. Når disse ekstraordinære behov er dekket, vil situasjonen på ny være at folk flest dekker løpende utgifter dvs. løpende behov, gjennom de løpende pengeinntekter. Om forholdet derfor skulle være at mange kanskje i løpet av krigsårene under ordinære forhold ville ha anskaffet seg både 4 og 5 dresser, som de ikke kunne få tak i, vil situasjonen likevel bli at når de nå har fått kjøpt 1 eller 2 dresser, føler de ikke noe behov for å få de ytterligere 2—3 dresser som de gjerne ville ha kjøpt under krigsårene. Denne tvangssparing, som en kan kalle det, som har vært følgen av de manglende forbruksmuligheter under krigen, vil i så fall konsolidere seg som varig pengesparing, som ikke aktes anvendt til kjøp, og som derfor heller ikke på lenger sikt vil bety noe vesentlig tillegg til kjøpepresset. Jo lengre tiden går, jo mer av denne pengemengde og fordringsmasse vil konsolidere seg som sådan formue. Hvor lang tid som vil gå før disse ekstraordinære behov

vil være dekket, avhenger først og fremst av vår egen produksjon, men dessuten av importoverskuddet.

Problemet om kjøpepresset er således etter min oppfatning i første rekke et spørsmål om varetilgang, sett i sammenheng med folks normale forbruksvaner, slik at en i stedet for kjøpekraftsoverskudd heller burde tale om forbigående varetilgangsunderskudd. Når folk har fått dekket sitt normale behov for klær ut fra sine vanlige forbruksvaner, er det ingen grunn til å anta at de vil gå hen og bruke alle sine bankinnskudd mer nå enn i 1939, hvor det jo faktisk også var en bankinnskuddsmasse i Norge på 2.9 milliarder uten at noen dengang anså denne for en inflasjonsfare.

I det foregående er særlig tenkt på den alminnelige forbrukers kjøpsdisposisjoner. Bedriftenes investeringer til produktive formål vil i alminnelighet være bestemt av lønnsomhetsutsiktene, d. v. s. at de produserte varer kan selges til en pris som ikke bare dekker produksjonskostnadene, men også gir en rimelig fortjeneste. Spesielt for spørsmålet om bedriftenes kjøpekraftanvendelse gjelder det at en ikke bare må ta hensyn til egne midler, men også til lånemulighetene. Kredittpolitikken kommer således her inn som en viktig faktor.

Kjøpepresset kommer ikke bare fra dem som under krigen har øket sin formue så meget at de rammes av en engangsskatt. I mange tilfelle vil kanskje særlig de som under krigen har tapt formue i form av konsumsjonkapital være mer villig enn noen annen til å bruke tidligere sparepenger til kjøp selvom formuen er gått ned. De ivrigste til å forsøke å gjenanskaffe lager og materielt utstyr til høyere priser enn de tillatte vil formodentlig være de bedrifter som har tapt formue under krigen ved at lagrene er blitt tømt og erstattet med bankinnskudd uten å levne dem andre inntektsmuligheter. Den slags kjøpelyst rammes overhodet ikke av stigningsskatten. Konsekvensen av det syn at bankinnskuddsmassen representerer en varig fare for pengestellet, måtte vel være forslag om en alminnelig formuesskatt på all formue kombinert med en stigningsskatt.

Avgjørende for vurderingen av engangsskatten som pengepolitisk virkemiddel synes imidlertid å være at skatten neppe vil bli ferdig utlignet før årsskiftet 1947—48 og vil bli betalt i løpet av 1948. Skatten kan derfor neppe ha den sanerende virkning i dag som det er påstått.

Skatten vil neppe innbringe mer enn 600—700 mill. kr. og vil således representere et forholdsvis lite beløp i forhold til den sam-

lede kjøpekraftsmasse. Det anføres ofte at selv om den bare vil inndra en del av kjøpekraftsoverskuddet, vil den dog kunne gjøre det mulig å oppheve priskontrollen tidligere. Det kan være av interesse å minne om at Østerrike og Ungarn innførte en slik skatt etter forrige krig, men klarte ikke å gjøre priskontrollen effektiv slik at skatten på grunn av ytterligere prisstigning ble uten enhver betydning. Fra denne krig har en eksempel i Tyrkia som i 1942 innførte en formuesskatt med det formål å slippe priskontrollen. Resultatet av dette eksperiment var selvsagt en voldsom inflasjon, og en kunne i avisene forleden se det praktiske resultat i en melding om at valutaen var nedskrevet med 70 %.

De her anførte betraktninger må dog ikke misoppfattes derhen at jeg skulle mene at skatten helt skulle savne pengepolitisk betydning, og at den derfor ikke burde utlignes. Skatten må imidlertid søke sin vesentlige begrunnelse i sosiale rettferdskrav og i fordelingshensyn. Slagordet »ingen skal gå rikere ut av krigen« må ikke tas altfor bokstavelig som fullgod begrunnelse, men skatten kan være meget nyttig til å regulere i ettertid de store forskjelligheter i inntektsutviklingen under krigen likesom den kan fange opp inntekter som har unngått den alminnelige beskatning, særlig da inntekter ervervet ved svartebørsomsetning.

Men ved utligningen og disponeringen av skatten må en da stille seg slik at skatten ikke på lengere sikt kan få skadegjørende virkning for vårt arbeidsliv. En kan derfor ikke i dag bestemme seg endelig for å tilintetgjøre midlene. Disponeringen må bli bestemt av den likviditets- og konjunktursituasjon som foreligger når skatten er betalt.

Faren ved å følge slavisk en på forhånd endelig fastlagt plan burde vel være tilstrekkelig godtgjort ved den såkalte sanering gjennom deflasjonsprosessen etter forrige krig.

I 1921 utgjorde de samlede bankinnskudd i Norge 5.276 mill. Det var på denne tid at enkelte fant ut at en måtte ha en sanering av norsk pengestill. Denne deflasjonsprosess resulterte i at innskuddsmengden i 1935 var kommet ned i 2.854 mill. Det var således en nedgang i fordringsmassen på 2.422 mill. Jeg tror neppe noen i dag tør påstå at dette var en sanering som bør tjene som forbillede. Som jeg uttalte i Odelstingsdebatten om engangsskatten: »Vi sanerte så likene av bedriftene lå strødd etter saneringens Via Dolorosa.«

Jeg tror nok det kan sies at denne prosess som skulle drive vannet eller om en vil — papiret — ut av den norske krone, la beslag

på atskillige arbeidstimer, nemlig de titusener av arbeidstimer som gikk tapt gjennom den massearbeidsløshet som fulgte deflasjonsprosessen som dens mørke og uunngåelige slagskygge.

Det er mulig at verdiene bare eksisterte i folks bevissthet, men det avgjørende er imidlertid at tempoet i det økonomiske liv i høy grad avhenger av reaksjoner i den menneskelige bevissthet. Det er disse reaksjoner en gjør vel i å påakte. Skulle inndragningen av midler gjennom skatten i sin tid føre til en stagnasjon i vårt næringsliv, må en holde mulighetene åpne for å bringe dem tilbake i sirkulasjonsprosessen. Stortinget har derfor besluttet at midlene skal settes på en sperret konto i Norges bank for senere å treffe avgjørelse om den endelige disponering i lys av den aktuelle aktivitetssituasjon som da foreligger.

Bindingen av sedler og bankinnskudd.

De andre saneringstiltakene var som allerede nevnt bygget på den betraktning at en skulle kunne finne den pengemengde som var nødvendig for å dekke omsetningens behov i 1945 ved å multiplisere seddelomløp og bankpenger i 1939 med en prisstigningskoeffisient dog slik at det måtte tas hensyn til den mindre omsetningsmengde i 1945. Dette nødvendige omsetningsbeløp ble beregnet å være tils. ca. 1500 mill. fordelt med ca. 1000 mill. på seddelomløp og 500 på folioinnskudd. På grunnlag av denne beregning blev så 40 % av sedler over et visst minstebeløp og 40 % av folioinnskudd bundet på en riksinnskuddskonto. 30 % av folioinnskuddene ble gjort betinget bundne, idet de skulle kunne frigis etter bedriftenes behov.

Seddelomløpet som ved ombytingen utgjorde 1403 mill., kom etter denne ned i 1018 mill. og har siden vært stigende praktisk talt hele tiden for i september 1946 å komme opp i 1748. Denne stigning har av enkelte vært tatt som uttrykk for en nærmest stadig akselerende inflasjon. Allerede det forhold at seddelomløpet i mai 1945 var kommet opp i 500 % av 1939, mens engrosprisen er steget med 83 % og levekostnadene 56 %, viser at publikum under krigen av forskjellige grunner har vendt seg til å sitte med store kasser. Disse kasser er ikke skapt ved at publikum har tatt ut sedler av bankene, for bankinnskuddene viser både i privatbankene og aksjebankene en stigning til det to—tredobbelte. Publikum mottar vanligvis sedler i en egenskap, nemlig som inntekts-takere. Det ligger nær å tro at fordi anvendelsesmulighetene har vært så få, er folk blitt sittende med fler sedler enn de vanligvis

har gjort tidligere. Nå er jo forholdet også etter seddelombyttingsdatoen den 9. september 1945 det at det er et langt stykke igjen til normal varetilgang. Det er urealistisk å tro at om en foretok en ombytting av sedler, ville seddelomløpet holde seg på det nivå som da var skapt, når det samtidig foregikk en stadig skapning av nye pengeinntekter som ikke kunne anvendes i varemarkedet til kjøp. Hver enkelt seddeleier hadde neppe hver for seg klart for seg det regnestykke ombyttingsreglene bygget på om den kassebeholdning de trengte og falt derfor tilbake til gamle uvaner.

Når seddelomløpet forut for seddelombyttingen falt så sterkt som fra ca. 3000 i mai til 1400 i september, var det fordi folk gjetet riktig at sedler ville bli stilt ugunstigere enn alminnelige bankinnskudd ved saneringstiltakene.

Et viktig moment er at enkelte grupper av befolkningen har meget større inntekter enn før. Det gjelder særlig bøndene og fiskerne som neppe er så vant til eller har så lett adgang til å bruke bankene. En del av forklaringen ligger også i at atskillig av økningen skyldes folks forsøk på å unndra midler fra beskatning, hvilket nå er atskillig vanskeligere etter at formueskontrollen er foretatt.

Den nåværende Regjering har erklært at den tross en rekke henstillinger fra næringslivet om frigivelse inntil videre vil beholde riksinnskuddene. Tiltaket bygget på en gjennomsnittsberegning uten å ta hensyn til de enkelte bedrifters eller enkeltpersoners forhold. Forslagstillerne var oppmerksom på dette og regnet med opprettelsen av et slags fond som skulle formidle belåning, kanskje også frigivelse av disse innskudd. I praksis er dette blitt gjort slik at Norges bank går med på å belåne riksinnskuddene mot alminnelig lånerente. Det betyr at lånetakeren da får en utgift på ca. 4 % for å kunne disponere sine egne penger. Ved denne belåning aktualiseres også kjøpekraft ut over de løpende pengeinntekter, men dette har hittil skjedd i forholdsvis liten utstrekning.

Disse riksinnskudd skulle overføres fra bankene til Norges bank, og det vilde bli et betydelig arbeide for bankene å sitte med en rekke små innskudd som skulle påføres en rente av $\frac{1}{4}$ %. I november 1945 friga derfor Finansdepartementet riksinnskudd under 200 kr. og samtidig de 30 % betingede folioinnskudd og alle spareinnskudd.

Etter denne frigivelse utgjør beløpene på riksinnskuddskonto ca. 1000 mill., som ikke vil bli frigitt før den pengepolitiske situasjon gjør det ønskelig å øke likviditeten.

Statsvekslene.

I den såkalte saneringsplan inngikk også forslaget om opptagelse af et stort saneringslån eller seierslån på 1.5 milliard kroner. Formålet med dette lån skulle være å binde pengemidler og minke likviditeten. Dette forslag ble ikke fulgt. Istedenfor har en tvertimot fra desember 1945 til september 1946 tilbakebetalt 900 mill. i statsveksler i pengepolitisk øyemed. I januar og februar 1946 betalte en tilbake 300 mill. og senere er porteføljen redusert med ytterligere 600 mill. ved at de enkelte banker har unnlatt å fornye sine vekslers samtidig som det ikke har vært adgang til nytegning. På denne måten er statsvekslene gått ned fra 4.500 mill. i desember 1945 til 3.600 i september 1946. Gjennom denne tilbakebetaling kan det sies at markedet er tilført nye likvider. Noe har avleiret seg i bankene i form av høyere kassebeholdning, men den vesentligste del er endt som ikke rentebærende folioinnskudd i Norges bank. Da bare bankene kan sitte med statsveksler, vil operasjoner med statsvekselporteføljen bare påvirke forholdet staten — bankene — Norges bank. I den utstrekning disse operasjoner ikke driver rentenivået ytterligere ned, er det utelukket at de kan påvirke publikums kjøpedisposisjoner. Det skjer et påfyll av likvider hos bankene, som i mangel av andre plaseringsmuligheter må anbringe midlene som ikke rentebærende folioinnskudd i Norges bank. Da disse vekslers når som helst kan heves av bankene, er de bare en form for forrentelige folioinnskudd i Norges bank hvor staten betaler rentene. Vekslene har ikke hatt noen annen betydning enn å øke bankenes renteinntekter og representerer således en form for subsidiering av bankene og dermed av innskuddsrenten. Noen virkelig binding av kjøpekraft som kan opptre i varemarkedet medfører de derimot ikke.

Krigslånene.

Stortinget, som den eneste myndighet som etter vår forfatning kan oppta lån, har gitt bemyndigelse til tilbakebetaling eller konvertering av de lån på 2.130 mill. som ble tatt opp under krigen. Etter vedtaket kan oppsigelse skje uavhengig av vilkårene i lånekontraktene som Stortinget således ikke anser seg bundet av. 2 premieobligasjonslån på tilsammen 80 mill. vil bli tilbakebetalt, mens en ellers holder spørsmålet om konvertering eller tilbakebetaling åpent til avgjørelse etter hvert i lys av den pengepoliti-

ske stilling. En har nå tatt konvertering av en pulje på 560 mill. bl. a. for å skape et variert rentenivå ved lanseringen av en 2 % type med 8 års løpetid.

Enkelte bankers unnlattelse av fornyelse av statsveksler reiser spørsmålet om bankene skaffer seg kontanter til utlån til uønskede tiltak som representerer en økning av kjøpepresset. Utlånene er øket fra 805,6 til 1.145,6 mill. kr. i løpet av perioden november 1945 til juli 1946. Økningen skyldes den større aktivitet i næringslivet og betegner ikke noen utglidning i utlånspolitikken. Ikke minst krever avviklingen av statsimporten gjennom fellesorganer uten egenkapital betydelig kreditt.

Ved tilbakebetaling av statsvekslene vil bankenes inntekter gå ned i den utstrekning de ikke kan få økte utlån eller foreta plassering i faste lån. Manøvrering med statsvekselporteføljen er således et meget effektivt middel til å holde et rentenivå og har derfor vært brukt til å skape det nivå på 2,5 % på langsiktige statslån som en har bestemt seg for å holde. Med unntak av et mindre lån på 30 mill. til 3 % er alle lån, opptatt før krigen, konvertert til 2,5 %, de fleste med 30 års løpetid.

Da statsvekslene på sett og vis formelt regnskapsmessig i Norges banks regnskaper trer fram som en »motpost« til tyskernes forskuddskonto, følger av det som her er sagt at en ikke betrakter denne konto under synsvinkelen statsgjeld i juridisk forstand. Staten har ikke noe ansvar for innbetaling, men har selvsagt ansvar for en pengepolitikk som hindrer at tyskernes disponeringer skal føre til vesentlige forskyvninger i pengeverdien.

Reguleringen av pengeinntektenes størrelse og deres anvendelse.

Når disse tiltak som her er nevnt, ikke anses avgjørende, hva er så botemidlet mot kjøpepresset?

Så lenge varemengden gjør seg gjeldende i ekstraordinære behov, kan kjøpekraftspresset med den derav følgende fare for uønskede forskyvninger i formues- og inntektsfordelingen bare beherskes gjennom en effektiv kontroll med priser, lønninger, husleie, utbytte, avanser og andre inntektsformer, gjennom rasjonering og ved kontroll av import og investeringer. Ved disse reguleringer og ved tilskudd til prisutjevning akter Regjeringen i den nåværende situasjon fortsatt å følge den stabiliseringslinje som har kjennemerket den alminnelige økonomiske politikk under frigjøringen.

Denne stabiliseringspolitikk er blitt noe av en imperativ nødvendighet etter at lønnsnemnda ved sin kjennelse i september 1945 da den fastsatte en forhøyelse av 30 øre pr. time også bestemte at lønningene skulle reguleres automatisk hvis indekset steg mer enn 5 point over nivået 155,8 i juli 1945 og da med 1,5 øre pr. point.

En legger således vekt på både å beherske og regulere pengeinntektenes størrelse og anvendelsen av disse pengeinntekters kjøpekraft. Ved bare eller vesentlig å regulere pengemengden i dens forskjellige former, har en på sett og vis tatt mer fatt i virkningene enn i årsakene. Samme stigning i seddelømløpet kan selv under forutsetning av uforandrede betalingsvaner framkalles av tilbakebetaling av statslån eller stigning i pengeinntektene i samfunnet, men virkningen for kjøpepresset som før anført er høyst forskjellig.

Vareprisene er fra bedriftenes side sett en sum av omkostninger og samtidig for deltakerne i produksjonsprosessen en sum av inntekter. Lønningene er en del av prisene, og forhøyede lønninger må derfor med uforandret arbeidseffektivitet bety høyere varepriser og dermed et høyere prisnivå hvis de andre utgiftsposter forblir uforandret.

Opprettholdelsen av et nivå beror således på om en jevnt over kan klare å opprettholde det relative forhold mellom lønn og kostnader pr. produsert enhet. Økes arbeidseffektiviteten, vil høyere lønn bety at den totale inntektsøkning også motsvares av et større kvantum produserte varer.

Jeg tror denne forutsetning slår til når det gjelder lønnsnemndas nye fastsettelse i juni måned 1946 av et alminnelig lønnstillegg til 15 øre pr. time fordelt med 5 øre i 3 terminer, 1. september 1946, 1. mars og 1. september 1947. En kan i den senere tid konstatere en påtagelig økning av arbeidseffektiviteten. Derimot kan det være rom for tvil om virkningen i så måte av de lønnsøkninger som i løpet av sommeren 1946 har funnet sted ved de spesielle tariffrevisjoner i de enkelte fag, hvor forhøyelsene går opp til 10 %. Dette er økninger som Regjeringen ikke har hatt noe herredømme over all den stund partene framleis har adgang til å komme til frivillig overenskomst. Regjeringen inntar der det standpunkt at begge parter har vært klar over Regjeringens syn på den pengepolitikk som bør føres og som innebærer at en ikke vil kunne akseptere lønnsøkninger som ikke motsvares av effektivitetsforbedringer. Regjeringen har derfor gitt Prisdirektoratet pålegg om at Direktoratet i alminnelighet ikke kan godkjenne

disse lønnsforhøyelser som grunnlag for økte priser på ferdigprodukter uten i de fag hvor en av hensyn til nødvendigheten av utjevning av lønningene hadde regnet med visse forhøyelser (tekstil-, hermetikkindustri).

Skulle en kunne hindre slike lønnsforhøyelser, som kan sette stabiliseringspolitikken i fare, måtte en ha et forbud mot frivillige lønnsavtaler.

Hvis en stiller problemet slik, må en være klar over at det kommer andre elementer inn i vurderingen. Spørsmålet om priser og lønninger er nå like mye politiske maktspørsmål. Det kommer kanskje klarest fram i forholdet til bøndene. Om disse skulle klare å få enda høyere priser for sine produkter, skyldes dette ikke tilstedeværelsen av en så og så stor seddelmengde eller så og så store bankinnskudd hos publikum. Det ville dog være litt for urealistisk hvis en ville konstruere det slik at bøndene kan få gjennomført sine priskrav fordi arbeiderne som den store forbrukermasse, sitter med en mengde sedler som de har brukt til å betale høyere priser på melk enn den fastsatte, og at det er denne ulovlige pris som så legaliseres.

Dette er selvsagt heller ikke grunnlaget for de forhøyelser av prisene på jordbruksprodukter som Regjeringen nå har gått med på med 3 øre pr. liter melk, 45 øre for kjøtt, 20 øre for flekk og 50 øre for sauekjøtt.

Forhøyelsene er begrunnet i den manglende likevekt som var oppstått mellom grupper ved de ekstraordinære og upåregnede lønnsøkningene jeg nevnte.

Jeg er redd for at ved disse spesielle reguleringer og ved prisforhøyelse på jordbruksproduktene er vårt kostnadsnivå kommet noe for høyt. Dette betyr mindre idag, når det er et »sellers marked« for våre eksportører, men problemene vil melde seg når priskonkurransen påny begynner å gjøre seg gjeldende på verdensmarkedet. Det er imidlertid god grunn til å tro at det vil være mulig å øke arbeidseffektiviteten tilstrekkelig til å oppveie den omtalte stigning i lønnsnivået.

Spørsmålet om arbeidseffektiviteten vil alltid melde seg som et problem i et samfunn med full beskjeftigelse når frykten for å miste jobben ikke gjør seg gjeldende. Avgjørende er at arbeiderne får visshet for at den økte innsats som de tross krigstretthet skulle kunne klare, kommer hele samfunnet til gode i form av lavere priser i stedet for å tilfalle arbeidsgiveren som øket fortjeneste. Ikke minst av denne grunn anses det nødvendig at fagorganisa-

sjonens folk kommer direkte med i priskontrollarbeidet ved den reorganisasjon av priskontrollen som nå blir foretatt. En fortsatt utbytteregulering må likeledes tillegges atskillig vekt.

Som nevnt anser en priskontrollen som det helt avgjørende pengepolitiske virkemiddel i den nåværende situasjon. Nå er det jo ingen ende på den vederstyggelighet som på visse hold tilskri-ves priskontrollen. Det hevdes og gjentas at priskontrollen hemmer initiativ og produksjon og i det hele virker som en hemsko på økonomisk framgang. Det ville ikke være av veien om de som setter fram disse påstander, forsøkte å orientere seg litt i de fak-tiske forhold og se om dette kartet stemmer med terrenget. De vil da finne at mens vi i mellomkrigstiden, da vi ikke hadde priskon-troll, kjempet med arbeidsløshet og stagnasjon, finner vi i dag full beskjeftigelse og full utnytting av våre produktive resurser. Overfor påstanden om at priskontrollen hemmer kapitaldannel-sen, kan det kanskje være på plass å nevne at den typisk kapital-vareproduserende industri — jern- og metallindustrien — i dag beskjeftiger ca. 50 % fler arbeidere enn i toppåret 1939.

En kan tvertimot nevne eksempel på at manglende eller ufull-stendig priskontroll fører til lavere effektivitet i utnyttingen av våre produksjonsmuligheter. Det er nok å peke på den usunne utvikling i en del av trevareindustrien, som består i å flise opp til skrot til uhyggelige priser gode materialer som kunne vært en nyttigere anvendelse. På dette område har priskontrollen vært for lite effektiv.

Rentepolitikken.

En skal så se på 4 momenter av spesiell betydning for kjøpe-presset, nemlig rentepolitikken, budsjettunderskuddet, import-overskuddet og subsidiepolitikken.

Nivået på 2.5 % på statslån av 30 års typen er lavere enn i de fleste europeiske land og etter enkeltes mening lavere enn foren-lig med en bevisst politikk for demping av kjøpepresset. En for-skjell i renten fra 3.5 % til 2.5 % har neppe noen betydning for den etterspørsel som vender seg imot forbruksvarer. Derimot har renteforskjellen sikkert langt større betydning for investerings-aktiviteten. Svakheten ved renten som regulator for denne aktivi-tet er at den rammer likt og ulikt. Også med lånerente på 4 og 5 ville det i dag bli bygget hus til tross for de store omkostninger, men det ville da bare bli folk med særlig god råd som kunne skaffe seg hus, hvis ikke stat og kommune skulle bli bebyrdet med helt

urimelige subvensjonstilskudd. En anser det bedre å holde et lavt rentenivå og la mengdereguleringene bestemme prioritetsordenen mellom tiltakene.

I en regulert økonomi som den norske i dag vil en lavere rente bety lavere priser.

Budsjettunderskuddet.

Budsjettet for 1946—47 er foreslått ført opp med et underskudd på 887 mill. Herav kan 550 mill. sies å påvirke kjøpepresset, idet avdrag på statsgjeld (53 mill.), avsetning til fond (69 mill.), engangskjøp av forsvarsmateriell i utlandet (150 mill.) og en rekke mindre poster tilsammen omkring 300 mill. må settes ut av betraktning.

De fleste fagøkonomer vil vel fort kunne bli enig om at budsjettunderskudd i og for seg neppe kan betraktes som skadelig eller et budsjettoverskudd som en fordel. Det avhenger helt av konjunktursituasjonen og av den utnyttelsesgrad som foreligger med hensyn til arbeidskraft og produksjonsmidler. Det burde neppe være synderlig uenighet om at en i mellomkrigstiden kunne ha minsket arbeidsledigheten ved statstiltak, finansiert ved opplåning til dekning av derav følgende budsjettunderskudd. I dag er forholdet et helt annet. Det er ikke lenger arbeidsløshet, men tvertimot mangel på arbeidskraft og full utnytting av produksjonsmidlene. I denne situasjon kunne vel alle i sin platoniske alminnelighet være enig i at et budsjettunderskudd burde unngås, hvis en kunne innskrenke seg til å drøfte budsjettpolitikken utelukkende ut fra synspunktet om statens medvirkning til å skape kjøpekraftsbalanse d. v. s. en slik privat og offentlig anvendelse av kjøpekraft at noenlunde full sysselsettelse kan oppnås. Staten må imidlertid påta seg en rekke oppgaver som må løses uten at hensynet til kjøpekraftsbalansen kan anses avgjørende. Det er vel neppe noen som under en krig ville argumentere mot en mulig økning av krigsproduksjonen på det grunnlag at den ville medføre en forskyvning av kjøpekraftsbalansen. Budsjettene både for 1945—46 og 1946—47 har i høy grad til felles med krigsbudsjetter at staten måtte påta seg en rekke ekstraordinære utgifter til militære utkallelser, engangsanskaffelser av militærmateriell til gjenreising av forsvaret, landssvikoppkjøret og oppkjørene for tyske rekvisisjoner, igangsettelse av gjenoppbyggingsarbeider i krigsherjede strøk, varetagelse av de evakuerte fra disse strøk o. s. v.

Forholdet mellom budsjettet 1945—46 og 1946—47 er karakterisert ved at et langt større beløp i budsjettet 1946—47 vil gå med til direkte produktive investeringer, nemlig hele 792 mill. På denne måten skapes realverdier som med tid og stund vil gi realinntekt i motsetning til bevilgninger til f. eks. krigsformål. Ved igangsettelsen og fullførelsen av slike tiltak legger en beslag på arbeidskraft og materialer, og det er klart at en på denne måten øker presset og knappheten på disse faktorer. Men denne virkning beror ikke på at tiltaket finansieres av staten og trer fram i et underskudd på et statsbudsjett.

Om en tenkte seg hele gjenoppbygningen i de krigsherjede strøk overlatt til og finansiert av private uten utgift for staten, ville kjøpekraftsanvendelsen bli nøyaktig den samme om en for illustrasjonens skyld ser bort fra muligheten for at anleggene ville bli billigere om de ble utført for privat regning. Disse tiltak ville nemlig i alle tilfelle måtte få prioritet framfor annen bygge og anleggsvirksomhet.

Hvor staten således erstatter eventuell privat kjøpekraftsanvendelse som i tilfelle måtte være gitt samme prioritet, betegner ikke denne del av budsjettunderskuddet noe tillegg til kjøpepresset. Dette gjelder under enhver omstendighet når eventuelle private tiltak ikke ville bli finansiert av beholden formue, men som i Finmark gjennom krigsskadeerstatning og lån. Ellers vil virkningene avhenge av om statens tiltak bare forskyver de private investeringer til andre områder.

Etter alt det besynderlige som ut fra analogien fra rent privatøkonomiske forhold har vært skrevet i våre lærebøker om virkningen av budsjettunderskudd kunde det være interessant å komme inn på en rekke sider av dette problem. Jeg innskrenker meg til noen få merknader. Bare et svært lite fåtall vil formodentlig i dag tale om at budsjettunderskudd med derav følgende opplåning som noe som i og for seg »velter byrder« på framtiden. Opplåningen skaper nok fordelingsmessige problemer, men det er klart at samfunnet som helhet ikke kan bli belastet, med mindre en mener at gjennom budsjettunderskuddet finansieres tiltak som i nytteprioritet burde stå tilbake for andre. Det som i øyeblikket skjer i Norge er i så måte meget illustrerende. Det foregår en usedvanlig stor realinvestering, som i høy grad skjer på bekostning av det løpende forbruk, hvilket bl. a. finner sitt uttrykk i en streng rasjonering av de viktigste forbruksvarer. Det som hender er således at samtidig som en har et stort budsjettunderskudd, som etter

gammel teori skulle velte byrder over på framtiden, må den nålevende generasjon i disse årene finne seg i en sterkt nedsatt levestandard til fordel for framtidige generasjoner, som nyter godt av gjenreisingsarbeidet. Måten disse tiltakene finansieres på har i så måte mindre interesse enn hvor meget staten disponerer til sine formål av arbeidskraft og produksjonsmidler til fortrenghet for det private forbruk. Når de krigsførende land gjennom utskrivning tvinger arbeidskraften til fronten som soldater eller til ammunisjonsfabrikkene som arbeidere, begrenser de muligheten for produksjon til alminnelig sivilt forbruk. Følgen er en reduksjon av levestandarden. Det samme skjer om en anvender landets arbeidskraft og produksjonskapasitet for gjenreisingsformål.

Skjønt den totale virkning for landet som helhet således stort sett vil være uavhengig av finansieringsmåten, vil valget av finansieringsform kunne få atskillig fordelingsmessige konsekvenser. Betaling av renter og avdrag på statsgjeld innebærer en overføring via statskassen til en annen gruppe, rentenytterne. Den endelige virkning i så måte avhenger av rentenivået og fordelingen av obligasjonene på gruppene, men særlig av hele skattesystemets struktur og spesielt om dette bygger på direkte eller indirekte skatter og hvilke muligheter det foreligger for skatteoverveltning mellom gruppene. For å minske dette transferingsproblem kan en reise spørsmålet om å dekke mer av underskuddet gjennom økte skatter. Fra næringslivets side vil dette straks bli møtt med at de høye skatter hemmer produksjon og kapitaldannelse, dreper det private initiativ etc., altså de samme skadevirkninger som pris-kontrollen påstås å skulle føre med seg. Svaret er derfor også det samme, nemlig en henvisning til de faktiske forhold. Hvis produksjonen ble hemmet, så måtte jo det gitt seg uttrykk i at folk ble gående ledig og at produksjonsmidler ble stående unyttet. Med de høye direkte skatter i dag har vi en full utnyttelse av våre produksjonsmidler og en absolutt mangel på arbeidskraft, i motsetning til tilstanden i 1930 årene hvor en hadde overflod på begge deler og bare halvparten så høye skatter.

Jeg tror dog ikke det er riktig å gå særlig lenger på skatteveien når det gjelder de direkte skatter uten at det er nødvendig å komme nærmere inn på dette.

Når det gjelder spørsmålet om å øke de indirekte skatter, er å merke at disse inngår i prisene og således også i det indeks som ligger til grunn for lønnsreguleringene. En økning av de indirekte skatter vil derfor kunne føre til økning av lønningene og derved

forsterke det kjøpepress som foreligger. Under slike forhold er en i virkeligheten avskåret fra i synderlig utstrekning å kunne regulere kjøpepresset gjennom slike skatter. Det gjelder til og med slike avgifter som brennevinsskatten, ølavgiften og tobakksskatten. Dette forhold bør rettes i forbindelse med konstruksjonen av en ny indeks som grunnlag for lønnsavtaler. Jeg nevner at dette problem har den side at om en skulle gå til nedsettelse av disse skatter, ville en risikere en revisjon i lønningene nedover på et tidspunkt hvor en kunne mene at en økning av lønningene kanskje ville være konjunkturpolitisk sett riktig.

De indirekte skatter vil særlig kunne nøytralisere den kjøpekraft som den alminnelige lønnsinntaker ikke finner anvendelse for. Behovet for slik oppsamling av kjøpekraft avhenger foruten av lojaliteten overfor de mengdereguleringer som gjør pengeinntektene arbeidsløse på varemarkedet, også av den samtidige pengesparing og i hvilken utstrekning en kan regne med en varig konsolidering av denne pengesparing.

Importoverskuddets betydning for kjøpepresset.

Budsjettunderskuddet må sees i den totaløkonomiske sammenheng med kjøpekraftsbalanse hvor ikke bare sparingen av løpende pengeinntekter, men ikke minst størrelsen av importoverskudd eller eksportoverskudd kommer inn. De forente stater hadde for året 1. juni 1945 til 31. mai 1946 et eksportoverskudd på 4.303 mill. dollars eller 21.5 milliard n. kr. For 1946 vil eksportoverskuddet formodentlig nærme seg 30 milliarder n. kr. Dette betyr at det innenlands er skapt pengeinntekter for dette beløp uten at de varer som er produsert gjennom denne inntektsstigningsprosess er tilgjengelige for kjøp med disse pengeinntekter. Dette må forsterke kjøpepresset innenlands, på samme måte som et importoverskudd vil forminske dette press. Et slikt overskudd øker jo varetilgangen uten at det er skapt tilsvarende inntekter innenlands. Dette forhold må ved siden av den sviktende priskontroll kunne påpekes som viktig årsak til prisstigningen i U. S. A.

For Norges vedkommende har en for 5-års perioden 1946—50 regnet med et importoverskudd på 2.500 à 3.000 mill. d. v. s. gjennomsnittlig 500—600 mill. pr. år. For månedene mai—desember 1945 var vareimportoverskuddet 896 mill. I første halvår 1946 var det tilsvarende tall knapt 210 mill. Dette underskudd på varebyttet mer enn oppveies av handelsflåtens fraktinntekter. Det kan derfor spørres om den sanerende virkning på kjøpepresset ikke

derved uteblir. Her må en ta i betraktning de lange leveringsfrister ved bestillinger spesielt på skip som utgjør den største post på vårt importprogram for gjenreisingsperioden 900 mill. førkrigskroner. Mens det hittil i 1946 er innført skip bare for ca. 20 mill. kr., har en engasjert seg i kontrakter for levering innen 1950 for omkring 900 mill. kr. Rederne må ved disponeringen av sine midler ta vesentlig omsyn til disse framtidige forpliktelser uten at dette ennå har funnet noe uttrykk i den offisielle importstatistikk. Kjøpekraftsanvendelsen påvirkes i og med kontraktavslutningene. En betydelig del av kjøpesummen og kontraktsummene må betales på forhånd før levering finner sted og kommer til syne i importstatistikken. For 1946 kan en regne med vel 200 mill. på slike betalinger.

Prissubsidiene.

Når prisene er holdt stabile som tilfelle har vært, skyldes dette ikke minst de store prissubsidier som for 1945—46 var anslått til 265 mill. og for 1946—47 til 423 mill. kr. Det er om denne politikk, som jo forøvrig har vært ført praktisk talt i alle land, sagt at den er en måte å kamuflere prisstigning på, og er endog av enkelte betegnet som den rene illusjonspolitik.

I budsjettet for 1946—47 er til nedsettelse av prisen på brødmel ført opp 108 mill., til kraftfor og importerte fettstoffer 105.6 mill., til sukker 18 mill. og til tekstilvarer 14 mill. av priser på varer som vi må innføre utenfra. Prisen på korn er i dag 4—5 ganger så høy som før krigen. Ingen kan påstå at denne prisen på korn utenfra er påvirket av pengemengden i Norge. Hvis en lot denne prisen slå ut i vårt prisnivå, ville oppgangen i levekostnadsindekset bli 7 point, ganske uavhengig av pengemengden i Norge og av den pengepolitikk som føres her. En slik forhøyelse ville føre med seg en automatisk lønnsregulering med 10.5 øre pr. time. En må kunne regne med at prisene på denne vare vil falle betydelig i løpet av forholdsvis kort tid. Hvis vi hadde fulgt med prisene oppover, ville følgen av et slikt fall være at alle lønningene ville gå ned tilsvarende. En slik nedpressing av lønninger vil sikkert by på de aller største vansker. Det er for å unngå en slik dans opp og ned på tilfeldige prisbølger at en har valgt å subsidiere vekk disse pristoppene. En kan på den måten bevare et noenlunde jevnt pris- og lønnsnivå, og dermed også unngå de vansker som svingninger av denne art ville medføre for arbeidslivet. Ut fra erfaringene i så måte fra omslagsperioden etter forrige krig synes

det å burde være maktpåliggende å søke å unngå at den slags gjentar seg. Tar en foruten brødmelet med også de andre importerte varer som kraftfor, sukker, tekstilvarer og fiskeredskaper, vil en komme opp til langt andre tall for stigning i prisindekset med tilsvarende bølger i lønnsnivået. De som hevder at denne politikk er en illusjonspolitik, bør i hvertfall forklare den sammenheng som disse må forutsette mellom pengemengden i Norge og prisdannelsen ute i verden under uforandret valutakurs.

En er mer tilbøyelig til å være enig i en slik karakteristikk som nevnt når det gjelder subsidiering av varer som produseres innenlands. Det gjelder spesielt beløp på 105 mill. til melk og melkeprodukter og til kjøtt og flesk tils. 150. Når en allerede har subsidiert det importerte kraftforet, må en være klar over at det tilskudd som deretter gis til nevnte produkter, på lengre sikt vil kunne bli et tilskudd til vedkommende næring selv om det i dag i formen trer fram som nedsettelse av prisen på vedkommende vare til forbruker. Dette vil inntre om en vil søke å opprettholde et uforandret inntektsnivå i jordbruksnæringen relativt til andre næringer også etter at utenlandsprisene på jordbruksprodukter er gått ned.

Penge- og finanspolitikkenes realøkonomiske oppgave og resultat.

Når en skal vurdere den pengepolitikk som føres, må en ikke tape av syne at pengepolitikken aldri kan bli mer enn et ledd og ikke engang det viktigste ledd i en alminnelig økonomisk politikk som må ta sikte på den høyst oppnåelige levestandard gjennom en fullstendig utnyttelse av våre produksjonsmuligheter og vår arbeidskraft og ikke minst gjennom en rettferdig fordeling. For dette mål er den realøkonomiske situasjon avgjørende.

Hvorledes står den aktuelle politikk denne prøven?

Som mål for utnyttningen av våre produktive resurser kan vi ta produksjonsindeksen som i mai måned 1945 viste et tall på 59.7, i juni måned 65.7, i november 83.8 for deretter å stige uavbrutt fram til juni måned 1946 med 106.0 % av 1938.

Et annet mål for utnyttningen er tallet på antallet sysselsatte, som i mai 1945 utgjorde 439.815, i lavmåneden juni 424.575, i november 458.758 og i juli måned 1946 529.049. Det forekommer praktisk talt ikke ledighet. Ledighetstallene er av mange grunner mindre veiledende, men kan allikevel nevnes: juni måned 1945 14.420, november 16.572, juli 1946 4236 personer menn ledige. Men samtidig er antallet av ledige stillinger langt større.

I de 6 måneder, juni—november 1945 utgjorde eksporten 132.5 mill. kr. og for månedene desember 1945 til mai 1946 455.6 mill. kr.

Disse gunstige resultater kan selvsagt ikke tilskrives den penge- og finanspolitikk som har vært ført. Andre faktorer har vært av langt større og dominerende betydning. Men det en vel har rett til å konstatere er at den pengepolitikk som har vært ført *ikke* har hindret denne gunstige utvikling i motsetning til den politikk som ble ført i store deler av mellomkrigstiden.

Ser en på den fordelingsmessige siden, må en kunne si at en stigning i prisnivået på 4.4 point siden frigjøringen (155.8—160.2), hvorav 1.2 point faller på prisforhøyelsen for jordbruksprodukter, ikke har medført noen vesentlig forskyvning mellom eiere av fordringsformue og realkapital. Rentefallet har vel i så måte hatt større virkning. Samtidig har en klart å avbøte atskillig av den skjevhet som inntektsmessig var oppstått mellom gruppene under okkupasjonen. Uten å sprengte stabiliseringslinjen har det vært mulig å gi arbeiderne et alminnelig lønnstillegg på 63 øre pr. time som tilsammen representerer en lønnsstigning på ca. 600 mill. kr., slik at arbeidene har kunnet gjenopprette en vesentlig del av sin reelle levestandard fra før krigen. Det er visse skjevheter til stede også i dag, men disse kan bare løses gjennom en skjerpning av priskontrollen og ikke ved noen pengepolitisk foranstaltning.

Det synes i dag å være en viss økende tendens til svartemarked i arbeidskraft. Etterspørselen etter arbeidskraft er avledet av etterspørselen etter den vare den skal produsere slik at også dette svartemarked vil forsvinne med vanlig behovdekning av vedkommende vare. Et viktig skritt til å stanse dette svartemarked er innførselen av maksimalsatser for den arbeidskraft som kan godtas som grunnlag for priskalkyler.

Om stabiliseringspolitikken skal til slutt sies at en selvsagt ikke knytter noen mystiske forestillinger om hellig ukrenkelighet til nivået 155—60. En bevegelse opp til 165—70 eller ned til 145—50 ville i og for seg ikke kunne ansees betenkelig i noen annen relasjon enn i spørsmålet om lønninger hvor punktene 160.8 og 150.8 betinger indeksreguleringer. Personlig skulle jeg tro at en heving ikke ville være gunstig i den nåværende situasjon. Jeg legger da betydelig vekt på erfaringene fra De forente stater i sommer hvor en kunne konstatere en tydelig tendens til å presse lønns- og priskrav igjennom, ikke for å gjenopprette en allerede

forskjøvet likevekt mellom gruppene, men for å komme en forventet prisstigning i forkjøpet.

Sammenfattende vil jeg karakterisere Norges penge- og finanspolitikk således:

En søker etter evne å passe en dagsaktuell politikk inn i perspektivene på lengere sikt. En sperrer i dag midler fordi den pengepolitiske situasjon tilsier mindre anvendelse av kjøpekraft. Dette skjer i full forståelse av at den oppsamlede fordringsmasse tross alle de modifikasjoner som er nevnt foran, »fyrer« under i inntektsskapningsprosessen. En gjør det bare så lenge situasjonen krever det og foretar ikke disposisjoner som binder framtiden. Det gjelder å bevare den energikilde for inntektsskapningsprosessen som fordringsmassen representerer, selv om en ikke i dag har bruk for deres fri utfoldelse. Når omslaget kommer, vil da midlene igjen kunne brukes til å øke aktiviteten. Da er pengepolitikken et middel til å påvirke den realøkonomiske situasjon.

Under økonomimøtet i august her i København ble uttalt at det vil ta 10 år å utvikle en brukbar teori om pengepolitikken i et samfunn med regulert økonomi. Så lenge har neppe noen finansminister mulighet for å vente med å bestemme seg. Jeg har derfor måttet søke å gjøre meg opp en viss oppfatning som jeg er takknemlig for å ha fått anledning til å framføre her og hvor ledemotivet er uttrykt i følgende uttalelse i Odeltingsdebatten om engangsskatten: »En må vokte seg meget vel for å søke å unngå inflasjonens Scylla bare for å strande på deflasjonens Charybdis.«